

Külső magyarok

Margittai Gábor trilógiája a szórvány magyarokról

KABDEBŐ LÓRÁNT

Szabó Zoltán jubileumára készülve tekintettem vissza a harmincas évek nagy műfajteremtésére: a falukutatók könyveire, a „Magyarország Felfedezése” és a „Szolgálat és Írás” köteteit ismét számba véve. A *Viharsarok*, *A tardi helyzet*, a *Cifra nyomorúság*, a *Néma forradalom*, a *Futóhomok*, a *Kiskunhalom*, a *Legnagyobb magyar falu*, *A makói parasztság társadalomrajza*, a *Számadás* és hát a *Puszták népe*. Féja Géza, Szabó Zoltán, Kovács Imre, Nagy Lajos, Darvas József, Erdei Ferenc, Illyés Gyula műfajt teremtő, sokágú, sokszínű munkái. Keletkezésük idején: történelemtudatosító tett. Ma műfaji – tehát irodalomtörténeti – értékük alapján olvasom. Ekként idézte már a *Számadást* is, Veres Péter remekművét stilisztikailag szárazva Szabó Zoltán az emigrációban. Kimutatva: nagy irodalom. Maradandó. Irodalomként. Ugyanakkor észreveszem a friss olvasás során, visszafordítva mára: történelemtudatosítás is. Ismét!

Mintha jelenünket mérlegelnék. Visszaváltoztak a dolgok? Vagy talán el se mozdultak? Úgy olvasom, mintha szövegük vers lenne: *pontosan és szépen* megalkotottak. A lelki független ember érlelődik bennük. Szabó Zoltán fogalmazásában: „Kell, hogy ezt teljes pártatlansággal tegye, mert a lelkiismeret nem jobboldali és nem baloldali. Kell, hogy egyedül a tények iránt legyen hű, mert különben meghamisítja a tényeket. E pártatlan lelkiismeretesség jegyében kell megpróbálnia: fölvilágosítani a járatlanokat, hogy elváljanak a bűnösöktől.” Bejárja a falut, széttekint, mindent szemrevételez, és ekként összegez: „A mai életnek ez a kettős beosztása csaknem teljesen áttörhetetlen, az élet szintje ennek megfelelően állandóan egy alacsony vonalon áll. Ha néha útépités vagy valami más, jobb napszámot ígérő munka akad a közelben, a falu sorsa átmenetileg kissé föllendül, de hamarosan ismét helyet ad az állandó állapotnak, mely valahogy megadja a létminimumot, semmivel se többet, de néha kevesebbet.” „Nincsenek kötve a

földhöz, mint a szabadköltözködés előtt, de kötve vannak egy alacsony szintű élethez, a nyáron munkás, télen pihenő szegénységhez, melyből kiút a mai bérek mellett nincsen. Állapotuk állandónak, változhatatlannak és örökösnek látszik, mint a jobbágyoké.”

Mint egy vers refrénje, ez a záradék fejezi be az egyes részeket. Életszerűen, kilátástalanul, de mégis csak az életet elrendezően. Lázítóan? Talán. Buzdítóan a változtatásra, arra, hogy ez alól „föl kéne szabadulni már!”. De hogyan? Az írók dolga Balzac óta a tényfeltárás. A bemutatás. A ráébresztés. A falukutatók könyvei ezt a balzaci *emberi színjátékot* tárták fel. Azt, amit a városban felnőtt költőtársuk a *külváros, a város peremén* talál, annak eredetét mutatják fel. Hogyan bomlott meg a feudalizmus úgy, hogy közben a falu elvesztette valahai összetartó, önmagát regeneráló erejét.

Mintha ez az akkor megteremtett műfaj kelne új életre napjainkban. Két trilógiát is kísérhettem figyelmemmel alakulása idején: az egyiknek szerkesztője lehettem, a másiknak a szerzője az én írásaimnak a szerkesztője. Az egyik az események hatását mutatja be, amint az emberek mindennapi életét megváltoztatja, a másik szerzője szerte nézett, s nem lelé honját a magyarságnak az idegenbe szakadt hazában. Dobos Marianne *Akkor is karácsony volt* trilógiája az előző évszázad második felében az otthonok megbomlását kíséri figyelemmel 1945, 1956 és 1989 változásai idején. Ez utolsó esemény idején sem a felszabadulást jelezve a történelmi nyomás alól, inkább egy lehetőség megjelenését regisztrálva csak. Margittai Gábor a „külső magyarok”, a Trianon után külső államokba szakadt és szóróvanná vált népesedést szemléli, valamint a nagyvilágba szakadt különleges kötődésű magyarok jelenlétéről készít tudósításokat.

Dokumentumkönyvek ezek a trilógiák: adott személyes sorsok interjúkban való felvillantásai. Mégis mindkét esetben narratívává összeállítva. Az egyik a történész összegezését folytatja: Dobos Marianne sorsképletei Szekfű Gyula *Három nemzedékének* folytatását adják, Margittai Gábor személyes sorsai korábbi epikus megsejtetéseket folytatnak, szönek tovább: Rákosi Viktor sajátos 1848-as, 1949-es témájú publicisztikus elbeszéléseit, a *Korhadt fakereszteket* és regényét az *Elnémult harangokat*, valamint Szabó Dezső *Elsodort faluját*. Ezek a művek még a millenniumi időkből, majd a nagy háború tanulságaként tekintenek vissza a magyarok helytállására és szóróvannósodására. Az egész felbomlását egy századdal korábban vizionálták, a mai vándor a felbomlott részekből tekint vissza a valahai egészre.

Margittai Gábor első két kötete a Kárpát-medencei magyarság szóróvannósodását kérdezi végig, a határörvidéki gyimesi csángókat, Dél-Erdélyt, Kárpátalját, a Szepességet, a Vajdaságot, és Burgenlandot. A rossz emlékezetű 2005-ös népszavazás következményeit veszi számba. Kétszer szemléli végig ezeket a vidékeket, először a mélypontot méri fel, amikor az óhaza végképp elfordult szóróvannai támogatásától, *A Trianoni menyecske* kötetben mintha valami reménysugár megéledne. Persze ez a *mintha* még csak pislákoló fény.

Margittai Gábor trilógiája egy napilap és egy kiadói háttér segítségével készülhetett el. A Magyar Nemzet Magazinja adott otthont az eredeti riportoknak, és a sorozatot példás szintű külsőben a Scolar kiadó jelenteti meg. Persze tegyük hozzá: ami élteti, az az olvasók felébredő kötődése. A maradék haza megújuló érdeklődése. A pislákoló fény érdeklődés formájában a Magyar Nemzet olvasóiban jelent meg. És a trilógia iránti érdeklődésben diadalmaskodott. A sokadik kiadásokat kiváltva. A könyvek nemzeti olvasókönyvvé váltak.

Az Utazás a végeken és a Trianoni menyecske

Margittai szórványmagyarokat látogatva legelsősorban a hazai magyarságot, no meg a külhoni tömbmagyarokat vizsgálhatja. Mit tudunk róluk, a szórványban élőkéről? Ezzel a fordulattal kopogtat be érdeklődő szemmel, kérdező ajakkal a magukra maradó külhonba szakított, veszendőségre jutó magyarokhoz. Azzal a nemzetvesztő hazai politikával szembeállítja legelső sorban, amelyre egy fél századon keresztül kényszerültünk.

Nem lehetett beszélni az elszakított területek magyarságáról. Nem lehetett felpanaszolni bajaikat, megvédeni őket a pusztulástól. De hát mit is akarunk, ha a saját egyetemem egyik professzora megkérdezi a Marosvásárhelyről kitelepülő orvosnőtől, hol tanultak a gyermekei ilyen szépen magyarul beszélni. Sőt, horribile dictu, az Északhírnök internetes portálján a város Fideszes erdélyi származású főorvos polgármesterét és a színház újonnan kinevezett igazgatóját szennvedélyesen lerománozzák. Mert hát ifjúságukat Erdélyben töltötték? Ismerik-e ezek az emberek országuk történelmét? Tudják-e, hogy a magyarság világhírnevét adó Bolyaiak is Marosvásárhelyen éltek? Tudják-e, hogy Bartók Béla a most Romániához tartozó Temes megyében született Nagyszentmiklóson (most románul Sânnicolau Mare), Kodály Zoltán a ma Szlovákiához tartozó Galántán és Nagyszombatban járta iskoláit?

Margittai Gábor nem ezeknek a nagyságoknak a kötődését kutatja. Két könyvében leginkább a mindennapi emberek kapcsolatrendszerét vizsgálja. A legfontosabb dolgokra kérdez rá. A kultikus kapcsolódásokat keresi. Templomokat, temetőket vizsgál. Mi lesz a szórványmagarság omladozó templomaival, pusztuló temetőivel. Mi történt a politikai uszítás következtében a román jobbagyság által a parasztfelkelések és a magyar szabadságharc ellenében felgerjedt lázadások idején elkövetett magyar irtások emlékhelyeivel. Hogyan lett Nagyenyed, a Bethlen-kollégium városa mára szórvánnyá. Mondjuk ki a tényt nemzetközi nevével, amely névvel ma már a világ az ilyen bűntényeket minősíti: genocídium.

És ennek a genocídiumnak vezetői szobrokat kaptak, utcanévtábla hirdeti dicsőségüket. Pedig Avram Jancu tetteibe beleőrült, magyar pásztorok ápolták a havasok között élete utolsó napjaiban. Az 1849. január 8-a és

17-e közötti, az ortodox karácsony idején lezajlott nagyenyedi vérengzés levezenylője, Axente Sever pápa utóbb császári kitüntetésben részesült, és az osztrák-magyar kiegyezés után is császári járandóságot kapott.

„Jól tudjuk, Belső-Erdélyben legalább kétféle történelme van egy városnak, templomnak, tájképi elemnek. Akárcsak 1848–49-ben, kisebbség és többség nemzeti mitológiája ma is egymásnak feszül. Ami az egyiknek ősi szentély vagy több száz asszony és gyermek tömegsírja, az a másiknak kőbánya vagy távolságibusz-megálló. Hogy nem pusztán sajnálatos történelmi tény Erdélyi-hegyalja román felprédálása, azt jól mutatják a régió egykor virágzó, ma egy-két főre csökkent vagy éppenséggel kihalt magyar közösségei a Nagyenyedet és Gyulafehérvárt övező kistelepüléseken. Alsó-Fehér vármegye magyarsága a mai napig nem tudta kiheverni a százhatvan éve történt genocídium következményeit.”

Margittai Gábor nem felháborítani akar. Csak tényeket ír le. Csendben regisztrál, és hagyja beszélni az embereket. A történelmet. Jeleneteket rögzít, melyekhez hasonlókat magam is átéltem ifjabb koromban. Mert az én családom is erdélyi (pontosabban mezőségi) magyarörmény. Nagyapám Vasasszentivánnak volt a jegyzője és ott volt birtoka is. Temesváryak voltak ott még földbirtokosak, közülük származott Temesváry János, a világhírű Waldbauer-Kerpely vonósnégyes tagja, Bartók műveinek bemutatója. Apám féltestvére anyai ágon a Cegei tónál Göc faluban volt birtokos, szomszédja a Wass családnak. Wass Albert kiadója és monográfusa mindmostanáig rajtam kéri számon – hiába – családjaink valahai kapcsolatának epizódjait. A falu parasztsága színromán, már nagyapám idején is román falu volt. A nagy háború előtt fiatal pópájuk volt, apám kortársa. Nácinak hívták. Ő már a harcok megindulása előtt mutatott apámnak trianoni jellegű térképet. Amikor a románok hátra jártam, nagy szeretettel ünnepeltek, azonosítottak apám révén: a „Jáncsi fia”. Mutattak fel a „hegyre”, ott vannak a családi sírok, nagy becsben tartják, ápolják azokat. Megnyugodtunk. Nem is mentünk fel. Másodszor amikor ott jártunk, Lászlóffy Aladár barátom, szintén szamosújvári magyarörmény származású költő velünk jött. Na ő nem hagyta, hogy lazsáljunk, felvezetett minket bizony a „hegyre”. Lehet, a falusiak csak hitték, hogy rendben vannak a sírok. Bizony dülöngéltek, mohásodtak. A feliratok alig olvashatóak. „Mit adsz, ha megtaláltam dédnagyanyád sírkövét!” És ujjá begyével kivájta Vertán Tekla nevét. Ő volt Kabdebó Miklós jegyző és húga, Kabdebó Irén édesanyja, eszerint Barcsay Jenő, a *Művészeti anatómia* világismertségű szerzőjének nagyanyja. Hiába hagyunk ott pénzt, ki tudja, évtizedek teltek azóta, mi van azokkal a sírokkal.

Margittai Gábor hasonló sorsú templomromokat és temetőket vonultat fel könyvében. Számomra legfájdalmasabb az alvinci kastély sorsa, ahol ha belépünk az épületbe, belül a falakon nyáj legelészik melán. Ott, ahol kétségbeesett utolsó napjaiban a haza szétszakadását próbálta megszüntetni a bíborossá kreált Martinuzzi, közismertebb nevén: Fráter György. Aki még

látta egyben az országot, és ehhez a képzethez ragaszkodott politikusi pályája egész zegzugos története során. Míg a katolikus császár megbízásából le nem gyilkolták saját kastélyában. Lassan a kastélynak nyoma sem marad.

De hogyan lehet cinikusan kijátszani még a kultikus helyeket is!? Magyar szent királyok freskómaradványa alatt cirill betűs felirat! Egy szerb arisztokrata építtette a középkorban. De most: íme, bizonyág, hogy ezek nem magyar emlékek, hanem román-görög templom relikviái. Így lesz a románságnak gótikus emléke a külföldre küldhető könyvekben. Hiába tudjuk, a latin katolicizmus határa a gót építészet jelenléte. Pópák igénylik magukénak a középkori gót stílusban épült magyar templomokat.

A csángóknál a hangsúly azon van, hogy katolikusok. És ha jön a népszámlálás, a *romai* katolikus automatikusan jelenti a *román* etnikumiságot. És a gyimesi csángók eljárnak Moldvába a piacra, a görögkeleti pópától pénzért miséztetnek – ellenségeikre bajt hozó varázslást.

De ennek a cinizmusnak megvan a maga szélső következtetése: nem a szórvány válik idegenné nemzedékek során a magyarságtól. Szerintük éppen fordított a folyamat: még a székelyek is elmagyarosodott románok. Persze a csángók is. És ezt még a Szentszékkal is elfogadtatják.

Mindezt a Szepességben, Szlovákiában könnyebb végrehajtani. Hiszen ott mindig éltek szlávok is, a honfoglalás óta meg magyarok is. Ebben a nagy kavargásban hogyan is lehetne szétválasztani a népeket. A Mednyánszky bárók kastélyát felújítják, hiszen a nagy *szlovák* festő is itt élt. Innen származnak festményei. „Mednyánszky László szlovák festő volt, és mint ilyen, kozmopolita alapon Magyarországon is ünnepelhetik” – fejtegeti megengedően egy szlovák művészettörténész.

De örülni is tud mélységes fájdalomra közepette Margittai Gábor. Örömmel dicsekszik el, amikor egy szombathelyi mérnököt és kicsiny csapatát mutatja be: ők tartanak rendben pusztuló magyar temetőket, templomokat vonnak be tetőkkel – példát mutatva a tömbmagyaroknak is. És diadallal mutatja fel azt a Torockót, ahol még a románok is magyarul beszélnek! Mert itt valóban csoda történt: mindennapi csoda. Vidéki turizmus életre keltette a várost, hagyományaira ébresztette, és ebből megélhetés is biztosít számukra. Lehet a szórványban is öntudatosan magyarként élni.

Mint ahogy az öregségére megvakult csángó muzsikus, Zerkula János és felesége, Fikó Regina bejárta a világot. Lemezeik világhíre megelőzte jelenlétüket. Hagyományt folytatott, és nevelte utódait, Magyarországra éppúgy kisugárzóan, mint Amerikára. Milyen örömmel dicsekedett: amint a néger zenéssel együtt szerepeltek. Világhír övezte. „Szípkázó intelligenciájú, régies beszédű, világtalan cigány muzsikus, akinek elbeszélésében népmesefolyammá válik az élettörténete. Amit ő tud az erdélyi csángó népzeneről és a letűnt életformáról, azt már környezete sem igen ismeri. A hagyományos magyar népzene utolsó nagy öregje”.

Szociográfia? Az! Tények leírása, eseményeket átélt emberek megbeszélése. Magyarságtudatunk megerősítése. És akinél nem erősíteni

kell, akkor az ő esetükben: megteremtése. Amit majdan lehet tovább erősíteni.

Mi a madzsar?

Mindmostanáig gyanakszom, hogy Kodolányi János, amikor a *Julianus barát* történetét megírta, a kortársi „vas fiaira”, a középső Európát a harmincas években előzőnléssel fenyegető hódítókra figyelmeztet. Mind a kettőre! Az legendás történet, hogy a teljes, a magyarra le nem fordított Mein Kampfot, Hitler világtervét mutogatta elijesztésül barátainak és vitapartnerének: ott olvashatták, mit is akar Hitler a magyarokkal tenni. Az újabb évszázadból visszatekintve egy másfajta érzékenysége is nyilvánvalóvá válik számomra. Bárhonnan jön, keletről is, nyugatról is egyformán ugyanaz a vész sodródik a magyar hazára. Legyen az náci vagy bolsi erőszak, az mind pusztítással fenyegeti ezt a köztes területet. Ugyanerre figyelmeztet Határ Győző is *Az Őrző könyve* című áltörténelmi, jövőt jósoló regényében. A népvándorlás eseményességét ismétli el egy időtlen jövőidőben. Mindkét regény a múlt század, a huszadik fenyegetettségének művészi látomása.

Margittai Gábor *Mi a madzsar?* című könyvét olvasva Kodolányi csökönyösen trilógiává szélesített regénylátomásának egy – talán tudatalatti – nézőpontja is megvilágosodott előttem. Ami kissé – nem is kissé! – zavart eddig engem, az a sajátos nyelvezet, amit Kodolányi a maga ormánsági emlékezetéből alkotott meg regényében. Varázsos érzékenységgel próbálta összeforrasztani a valaha összetartozott néprészeket abban a pillanatban, amikor ezek ismét végveszélybe kerülhettek.

Margittaiék Kazakisztánba mentek, úttalan utakon keresték meg azokat a sztyeppe népeket, akiket éppúgy el akartak törölni a föld színéről a harmincas években, mint a lengyeleket vagy a magyarokat. Akkor született meg a „sztálini alkotmány”, amely betetőzte volna azt a hódító hagyományt, amelyet a bolsevikok megörököltek cári elődjeiktől, és amelynek célja lett volna: a múltat végképp eltörölni. Minden népi-nemzeti vonás emlékezetével együtt. Kodolányi csodálatos megérzésével, az író mélytudatával merült meg abban az ezredéves kapcsolati rendszerben, amely behálózta Euráziát, az önálló népek szabad akaratának szellemében. A kényszerű uniformizálás ellenében egy öntudatos kapcsolattartás szellemében kapcsolódtak a regény szövegében az összetartozáshoz mindenképpen ragaszkodni akaró néptörödékek. Mert jöhetnek tatárok, cárok, ezek a néptörödékek valamilyen szabad összetartozásra büszkén mindig túltekintettek a hódítók fegyverek diktálta pusztító akaratán. Kitekintettek a pusztító-szorogató gyűrűből, és a szellem valamilyen titokzatos radarjával kapcsolódtak össze. Ha a madarak évezredes vándorlási ösztöne nem változik, a népek összetartozási érzése még inkább fejlettebb érzékelést tud kibocsátani és felfogni. Ha csak ennyit tett volna Margittai Gábor sajátos vállalkozása, már akkor is megérné: szentesített egy klasszikus nagyságrendű magyar író életművéből egy csodaszámba

menő megérzést. A veszély pillanatát fogta fel Kodolányi, és most, Magittaiék felkeresve a Julianus-előtti néptöredékeket, ha nem is akarnak beleszólni a tudósok véget nem érhető őskereső vitájába, egyet megtettek, egy nagy író érzékenységet visszaigazolták: veszélyben, a végpusztulás előtti állapotban gondolnak vissza múltjukra ezredéves szétszakítottság után a valaha együtt élt néptöredékek. Akár rokonok, akár nem: a szabadság emlékezetében mindenképpen összetartozóak. A veszély érzetében még inkább egymás megerősítésére szomjazók. Emlékeket keresők.

Persze nem véletlenül került kezembe a Margittai-házaspár könyve: tudatosan nyúltam az irigylésre méltóan előkelő formátumú kötethez. Előbb csak a könyv többi utazása okán. Mert ezek a gyerekek (gyerekeimmel egyidős kolégáim) ahelyett, hogy csoda-városokat vagy üdítő tájakat keresnének, amikor kiszabadulnak nagyvárosi otthonukból, hivatásszerűen keresnek életük és egészségük veszélyeztetésével olyan istenhátamögötti népcsoportokat, akik népnevünkhöz ragaszkodva kapaszkodnak különböző legendákba. Szegény, viharvert népek lévén ők is, meg mi is, fájdalmasan összekapcsoló legendákba.

Számomra a nagyvonalú, könnyelmű, mégis a korát leginkább megértő uralkodó, a nyugati féltékének valahai ura, Zsigmond, „a király, a császár” az egyik legformátumosabb magyar vezérlő fejedelem. Tudott nem egyszer úgy elbukni, hogy abból még nagyobbként emelkedjek ki. Benne és általa tudatosodott először, hogy az oszmán török előrenyomulás nem alkalmi csapás, hanem az ország lakosságát alattomosan fogyasztó alamuszi martalóc-veszély is. Azért fogyott a magyarság, mert évszázadokon át titkosan rabolták népségét. Maffiamódszerekkel. Ezért kellett aztán idegenekkel feltölteni utóbb, akik szétszaggatták majdan. Nemcsak Nikápoly és Rigómező, majd Várna és Mohács apasztotta a magyarságot. Ezek csak látványos vereségek. Magyar rabokkal évszázadokon keresztül tele voltak a mediterráneum rabszolgapiacai. És szabadságharcaink is mindig a menekültek áradatát szakasztották ki a nemzet egységéből. Ki tudja mikor, hogyan kerültek Provence-ba vagy Núbiába avagy a török tengerpartra, örmények szomszédságába: tudatos sorsválasztók avagy rabszolgák ivadékaik lennének e nehéz múltú néptöredékek. Évszázadok során beilleszkedtek, éltek békés életüket – csak éppen emlékeznek is. Ahogy én például magyar létemre tudom, hogy őseim valaha örmények voltak, ezek a magyar-nevű falvak népei a valahai hazájukra akarnak emlékezni. Akarnak: mert ez nekik öntudatot ad. Nem kifelé, de befelé biztosít sajátos kiváltságot. Megértem őket. Mert én is büszke vagyok, hogy az aradi tizenháromban két örmény származású magyar is volt. Ezért figyelem a Margittaiék híradásait. Ezek a valahogyan távolba szakadt valahai hazánkfiak a hozzájuk utazó rokonkeresők által kapják meg legendáik visszaigazolását. A látogatókat fogadva boldogan ünnepelték a találkozást: nincsenek magukra hagyva. Keresik őket, akik szintén nagyon örülnek annak, hogy valahol a világban rátaláltak olyan emberekre, akik büszkék arra, hogy valaha magyarok lehettek. Létezésünk csodájához ez is

hozzátartozik? A híradásokból egy biztos: a világban élnek népek, akiket büszkeséggel tölt el, ha nevük a magyarsághoz kapcsolhatja őket.

Eszembe jutnak erről atyai barátom, Vas István a forradalom bukása után írott *Cambridge-i elégia* című magyarságsiratójának keserű-vígasztaló sorai: „Hogyan is szokás az elégiát / Befejezni? Él magyar, áll Buda még... / Csodának ez is épp elég.”

(Margittai Gábor: *Külső magyarok – Utazás a végeken* [a Magyar Nemzet Könyvek sorozatban 2005-ben megjelent kötet átdolgozott, bővített kiadása], Scolar, Budapest, 2011, Margittai Gábor: *Külső magyarok – Trianoni menyecske – Szórványlétünk a Kárpát-medencében*, Scolar, Budapest, 2010, Margittai Gábor: *Mi a madzsar? – Magyar tudatú néptörödékek Ázsiában, Afrikában, Európában*, Scolar, Budapest, 2009)

